

Mentálne mapy ako metodický výskumný nástroj mestského cestovného ruchu na príklade Banskej Bystrice

Mgr. Bohuslava Gregorová

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Katedra geografie a krajinnej ekológie,

e-mail: gregorov@fpv.umb.sk, 0907 559 818

Úvod

Každý obraz o prostredí, ktorý si človek utvorí vo svojom vedomí, vzniká v dôsledku procesu percepcie. Vnímanie prostredia je ovplyvnené životnými skúsenosťami, hodnotami, postojmi, a preto je obraz každého jedinca subjektívny a jedinečný. Jednou z empirických metód odhaľovania týchto obrazov je metóda mentálnych máp. Jej princíp spočíva v naskicovaní prostredia, v našom prípade mestského, respondentmi (Drbohlav, 1991).

Obraz mesta formujú tri základné komponenty: prírodné, umelé (človekom vytvorené) a sociálne (spoločenské) (Radváni, 1983).

Pri utváraní charakteristickej štruktúry Banskej Bystrice, podstatnú úlohu zohrávali prírodné, ale aj umelé predpoklady.

Bystrická vrchovina s výbežkom Urpínom a rieka Hron s prítokom Bystricou limitovali výstavbu mesta. Tá sa v prvopočiatoch viazala len na riečne terasy a návršia uchránené od pravidelných záplav.

Druhým významným prvkom odrážajúcim sa v pôdoryse bola trhová funkcia pôvodnej osady, ležiacej na tranzitnej línii vedúcej od Zvolena na Pohronie (Baran, 2002).

Jadro starého mesta predstavuje nepravú vretenovku (dnes Námestie SNP), na ktorú v hornej časti mesta, pod Jesenským vrškom, nadväzuje areál mestského hradu, súčasne Moyzesovo námestie. Z námestia SNP vybieha 6 ulíc, a sice Horná, Dolná, Strieborná, Lazovná, Kapitulská, ktoré predstavujú torzo stredovekého uličného systému. Na prelome 19. a 20. stor. vznikla Národná ulica, asanáciou časti starej budovy Banskej komory. V priebehu 20. stor. prešlo jadro mesta mnohými úpravami ako boli napr. celková revitalizácia, asanácia niektorých budov či výstavba nových, resp. ich renovácia, zmena ich funkcie na obchodno-službové a pod.

Postupným zahusťovaním zástavby v okolí jadra mesta došlo k jeho následnému prepojeniu s ostatnými mestskými časťami ako sú napr. Strieborné námestie, Námestie Slobody, Hušták, Fortnička a pod. Neskôr sa na okraji mesta začali budovať oblasti

špecifických služieb ako je napr. obchodno-priemyselná zóna pozdĺž rýchlostnej komunikácie v smere do Zvolena, sídliská Belveder, Sásová, Fončorda, Radvaň, Podlavice s dominanciou bytovej zástavby, ktoré sa stávajú polyfunkčnými zónami, alebo komplexy školských zariadení na Tajovského ulici atď. (Baran, 2002).

1. Ciele, hypotézy a metódy výskumu

V rámci problematiky cestovného ruchu a percepcie rozoznávame niekoľko oblastí výskumu. Sú to percepcia motívov v cestovnom ruchu, percepcia individuálnych možností účasti, percepcia rekreačnej krajiny a centier rekreácie i percepcia mentálnej mapy cieľového územia (Čuka, 1999). Práve posledný bod je náplňou tohto článku.

Cieľom výskumu bola verifikácia odlišností vo vnímaní objektov cestovného ruchu, predstavujúcich základné elementy turistickej atraktivity mesta, študentmi denného a externého štúdia geografie a krajinnej ekológie. Verifikácia vychádzala z tvorby a analýz mentálnych máp Banskej Bystrice. Za subciele, naplňajúce hlavný cieľ, považujeme:

- a) identifikáciu elementov tvoriacich obraz mesta
- b) klasifikáciu a kvantifikáciu objektov cestovného ruchu zakreslených v mentálnych mapách
- c) tvorbu, analýzy a komparácie mentálnych máp, zobrazujúcich, z pohľadu študentov, objekty turistickej atraktivity

Hlavná hypotéza spočívala v tvrdení, že vnímanie mesta z hľadiska funkčnej štruktúry objektov cestovného ruchu zakreslených v mentálnych mapách je rozdielne, i napriek tomu, že obe skupiny respondentov boli študentmi rovnakej študijnej kombinácie.

Každá mentálna mapa je odlišná, nielen spôsobom kresby, použitím znakov pre zobrazenie elementu obrazu mesta, ale aj z hľadiska obsahu. Pokúsili sme sa identifikovať a analyzovať spoločné znaky v kresbe pre každú študijnú skupinu.

Výskum obrazu Banskej Bystrice sa uskutočnil v novembri a decembri roku 2007. Bol súčasťou širšie koncipovaného výskumu zameraného na percepciu regiónu stredného Slovenska s dôrazom na rekreačnú oblasť Nízkych Tatier.

Pre výskum obrazu mesta, z hľadiska mestského cestovného ruchu, sme si vybrali skupinu študentov geografie a krajinnej ekológie. Ich vnímanie mestského priestoru nie je determinované rozdielnymi poznatkami nadobudnutými štúdiom, ale osobnými charakteristikami – postoje, zamestnanie, záľuby.

V článku v krátkosti predstavíme parciálne výsledky výskumu týkajúce sa obrazu mesta a funkčnej štruktúry objektov cestovného ruchu, ktoré predstavujú základné elementy atraktivity mesta, tak ako ich vnímajú študenti.

2. Definície mentálnej mapy a obraz mesta

Ako sme už naznačili, v procese percepcie, teda vnímania, si človek transformuje získané informácie o prostredí do obrazov, ktoré si uchováva v mysli. Tieto jeho obrazy sa nazývajú mentálne mapy, niekedy sa zvyknú označovať aj ako kognitívne mapy (anglo-americká geografia). Niektoré vybrané definície si predstavíme. Veľmi jednoduchú, ale výstižnú, prináša T. Siwek, ktorý píše, že mentálna mapa zobrazuje územie tak, ako je zaznamenané v ľudskom mozgu (Gould In: Siwek, 1988).

A Modern Dictionary of Geography mentálnu mapu definuje ako predstavu človeka o priestore a mieste, ktorú si nosí vo svojom vedomí a ktorá je utvorená priamo bezprostrednou skúsenosťou, alebo z informácií o tomto mieste získaných prostredníctvom rozličných médií (filmy, knihy, noviny atď.) (Wetherick a kol., 2000).

Podľa G. Zubrického mentálne mapy odrážajú vnútorný svet človeka, jeho percepciu priestoru, prania, túžby či návyky, ktoré vyúsťujú do tvorby rozhodnutí (decision making) (Zubriczký, 1997).

D. Drbohlav tvrdí, že mentálna mapa je grafickým (kartografickým alebo schematickým) vyjadrením predstáv človeka o geografickom priestore, najčastejšie jeho kvalite alebo usporiadaní (Drbohlav, 1991).

Problematika percepcie a mentálnych máp je na slovenskej geografickej scéne skromnejšie pertraktovaná, avšak vzniklo niekoľko vynikajúcich prác, ktoré sa predstavovanou témou zaoberali. Boli to práce V. Iru (1992, 1996, 1999), D. Kollára (1994, 1997) G. Zubriczkého (1997), P. Čuku (1996), P. Radvániho (1983), R. Matloviča (1992), J. Oľahela (1980) a i.

Pri analýze mentálnych máp Banskej Bystrice sme aplikovali na podmienky mesta metodológiu vypracovanú K. Lynchom (Radváni, 1983). Jej podstata tkvie v typologizácii stacionárnych elementov mestského priestoru na bodové, líniové a plošné. Obraz každého mesta vytvárajú teda orientačné body, cesty, bariéry (hranice), uzly (ohniská) a oblasti.

Kategóriu orientačných bodov sme špecificky upravili pre potreby výskumu tak, že všetky zakreslené objekty cestovného ruchu sme zatriedili podľa klasifikácie elementov turistickej atraktivity miest predstavenú W. Kurekom (Kurek, 2007). Pre potreby kvantifikácie,

klasifikácie a komparácie sa všetky zakreslené bodové elementy nazvali ako objekty. Cesty predstavujú najmä ulice nachádzajúce sa v centre mesta, resp. jeho okolí, poprípade sú to komunikácie spájajúce mesto s jeho zázemím. Bariéry sú línie vnímané ako isté hranice obrazu, vo väčšine prípadoch kresba za nimi už nepokračuje. V podmienkach mesta sú to najmä Hron, jeho prítok Bystrica a železnica. Uzly sa charakterizujú ako intenzívne využívané miesta s koncentráciou množstva funkcií (Radváni, 1983), preto sme za ne určili malé námestia, nachádzajúce sa v okolí jadra mesta (Námestia SNP), a to Strieborné námestie, Námestie slobody, Námestie Š. Moyzesa, Námestie Hurbana Vajanského (Hušták). Oblasti vytvárajú ucelené plochy služieb, bývania, rekreácie a pod., predstavujú uzatvorené časti mesta. Ako príklad uvádzame Námestie SNP (centrum mesta), Mestský park, sídlisko Sásovú, Obchodno-priemyselnú zónu lokovanú pozdĺž cestnej komunikácie vedúcej do Zvolena, Štiavničky atď.

Samotné mentálne mapy študentov boli individuálne posudzované a následne vyhodnocované podľa vyššie predstavenej metodiky.

Identifikácia a kategorizácia elementov obrazu mesta predstavovala bazálnu podmienku pre ďalšie kvantifikácie a komparácie mentálnych máp oboch študijných skupín. Štatistické spracovanie výsledkov slúžilo ako podklad pre verifikáciu hypotézy a v neposlednom rade sa stalo základom pre kresbu komplexných mentálnych máp Banskej Bystrice oboch študijných skupín. Početnosť a druh jednotlivých zakreslených elementov (ulice, bariéry, uzly, oblasti) a objektov cestovného ruchu sme vyjadrili veľkosťou i tvarom znaku, a tak sme získali špecifický obraz mesta každej študijnej skupiny, ktorý v druhej fáze mal potvrdiť spomínanú hypotézu.

3. Výsledky výskumu

Výskumu sa zúčastnilo 30 študentov dennej formy štúdia, 18 žien (60%) a 12 mužov (40%). Ich priemerný vek bol 21, 7 rokov. Iba 9 z nich pochádzalo priamo z Banskej Bystrice (30%). V skupine externých študentov prevládajú ženy, ktorých je 11 (73%) a muži sú 4 (27%). V Banskej Bystrici býva 5 študentov (33%). Priemerný vek mal hodnotu 34,5 roka. Štruktúru respondentov zobrazuje tabuľka č. 1.

Tab. č. 1 Základná charakteristika respondentov

Forma štúdia	Pohlavie		Percentuálny podiel		Počet študentov bývajúcich v BB		Percentuálny podiel		Počet študentov bývajúcich mimo BB		Percentuálny podiel	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Denná	12	18	40	60	4	5	13	17	8	13	27	43
Externá	4	11	27	73	1	4	7	27	3	7	20	46

Zdroj: vlastný výskum

Úlohou študentov bolo zakresliť centrum Banskej Bystrice. Každý nákres sme osobitne posudzovali a v prvej fáze identifikovali elementy obrazu mesta, teda ulice, bariéry, uzly a oblasti. Na podkladovú mapu mesta v mierke 1: 10 000 sme naniesli analyzované údaje. Veľkosť pri bodových znakoch, resp. hrúbka pri líniách vyjadrovala počet zakreslení daného elementu obrazu mesta. Takto sme získali dve komplexné mentálne mapy Banskej Bystrice denných aj externých študentov. Následne sme identifikovali a pomenovali všetky zakreslené objekty. Vyselektovali sme tie, ktoré predstavujú objekty cestovného ruchu a sú základom turistickej atraktivity mesta. Klasifikovali a kvantifikovali sme ich pre potreby komparácie a verifikácie výskumnej hypotézy. Klasifikácia objektov cestovného ruchu bola vypracovaná na podklade klasifikácie W. Kureka (2007). Výsledky sú zobrazené v tab. č. 2 a 3. a grafe č. 1.

Tab. č. 2 Zoznam objektov cestovného ruchu v Banskej Bystrici zakreslených v mentálnych mapách študentov

Kategórie objektov cestovného ruchu	Názov objektu cestovného ruchu
Kultúrno-historické pamiatky	Mestská fontána, Mariánsky stĺp, Pomník, Radnica, Hodinová veža, Barbakan, Benického dom, Thurzov dom
Kultúrne objekty	Štátna galéria, Pamätník SNP, kino Urpín, kino Hviezda, Stredoslovenské múzeum, Štátna opera, Dom kultúry
Sakrálné objekty	Farský kostol Nanebovzatia Panny Márie, Katedrála sv. Františka Xaverského, Kostol sv. Kríža, Evanjelický kostol, Kostol sv. Alžbety, cintorín
Obchodné centrá	Tržnica, Prior, Európa SC, Baumax, Tesco

Školské objekty	Ekonomická fakulta UMB, Fakulta prírodných vied UMB, Rektorát UMB
Reštaurácie, bary	Coppalline baguette, Evijo, Amores Peros, Bašta, Národný dom, Arcade, Barbakan, Bažant, Bernard, Eso pod Vežou, Lux
Športové objekty	Futbalový štadión, plážové kúpalisko

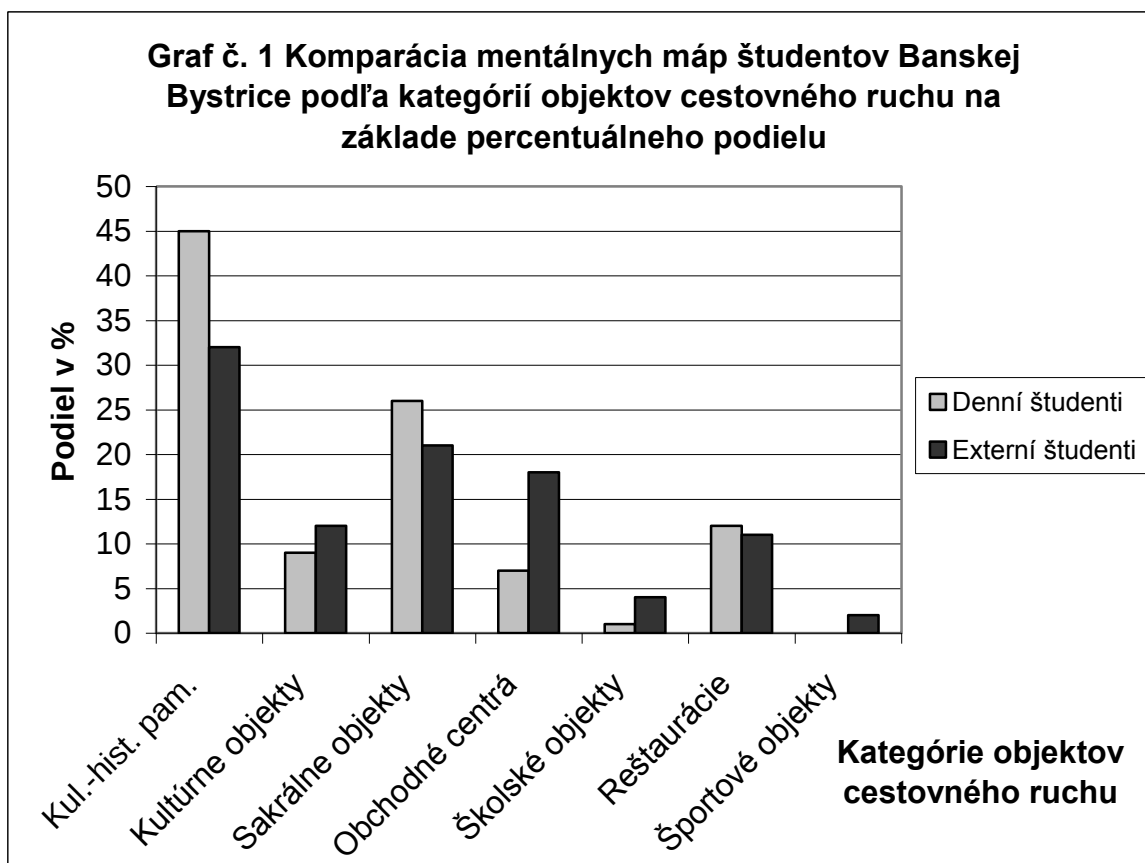
Zdroj: Upravené podľa Kurek, 2007

Tab. č. 3 Počet zakreslených objektov v mentálnych mapách Banskej Bystrice podľa jednotlivých kategórií

Kategórie objektov	Denní študenti		Externí študenti	
	Absolútny počet	Percentuálny podiel	Absolútny počet	Percentuálny podiel
Kul.-hist. pam.	100	45	29	32
Kultúrne objekty	21	9	11	12
Sakrálné objekty	57	26	19	21
Obchodné centrá	16	7	17	18
Školské objekty	2	1	4	4
Reštaurácie	26	12	10	11
Športové objekty	0	0	2	2
Spolu	222	100	92	100

Vysvetlivky: Kul.-hist. pam. – kultúrno-historické pamiatky

Zdroj: vlastný výskum

Zdroj: vlastný výskum

Každý objekt cestovného ruchu sme zaradili do niektorej kategórie a priradili jej znak. Tieto sme opäť na podklade mapy mesta v mierke 1: 10 000 zakresľovali avšak už do predtým zhotovených mentálnych máp mesta. Veľkosť znaku dokumentuje počet zakreslení objektov v mentálnych mapách študentov. Takto sme získali komplexné mentálne mapy Banskej Bystrice vyjadrujúce percepciu mesta a objektov cestovného ruchu, predstavujúcich elementy turistickej atraktivity (mapa č. 1 a č. 2).

Záver

Na základe tabuliek, grafu a máp môžeme verifikovať stanovenú hypotézu a síce, že vnímanie mesta a jeho obrazy sú u študentov denného a externého štúdia rozdielne. Zatiaľ čo denní lokalizujú objekty cestovného ruchu v centre mesta, resp. jeho blízkom okolí v rozsahu Námestie Hurbana Vajanského, mestského parku, Námestia slobody a Hrona, externí ich zakresľujú aj do vzdialenejších oblastí. Príkladom je Tesco a Baumax v obchodno-priemyselnej zóne, či Fakulta prírodných vied na Tajovského ulici.

Rovnako štruktúra zakreslených objektov je rozdielna. U denných študentov vo veľkej miere prevládajú na mentálnych mapách kultúrno-historické pamiatky a sakrálné objekty. Teda

tie, ktoré vyvolávajú estetické zážitky. U externých zase obchodné centrá a kultúrne objekty, viažuce sa na zaistenie životných potrieb (Prior, Európa SC) a naplnenie záľub (Dom kultúry, Štátna opera). Podobne je to aj so športovými objektmi, keď futbalový štadión a plážové kúpalisko zakreslil iba jediný študent externej formy. Reštaurácie sú relatívne vyrovnanou kategóriou, zakresľovanou približne oboma skupinami študentov v rovnakej miere.

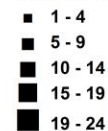
Zaujímavosťou je, že denní študenti do mentálnej mapy zakreslili kultúrne objekty, ktoré sú už zrušené – kino Urpín a Hviezda. V tomto prípade hovoríme o „zakonzervovaní mentálnej mapy“ (Voženilek, 1997), kedy často navštevované objekty stále ostávajú v našej mysli, aj keď už stratili funkčnosť.

Abstract

Perception can be defined as a process of sensation of space by a man, which results in an image of a particular space created in the person`s mind. Its uniqueness, particularity and peculiarity are caused by the experiences and values of each individual person. The importance of this image arises from the fact that it influences one`s behaviour and deeds to a great extent. The result of the perception of a city space is known as the „image of a city“, formed - according to K. Lynch - from five unique elements, namely: landmarks, nodes, paths, edges and districts. A mental map is created by the visual drawing of these elements. In this article, we analyse mental maps of both internal and external students of geography and landscape ecology in terms of city tourism. Our analysis focus on the comparison of mental maps of the city; the categorization of the objects mapped on these mental maps, all in terms of their functional structure and reference to differences in the perception of the objects of tourism by both groups of students.

Key words : perception, mental maps, image of a city, city tourism, Banská Bystrica.

Kultúrno - historické pamiatky

▲ 1-4

1 - 4

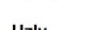
● 1 - 4

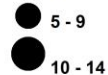
★ 1-4

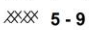
* 5 <

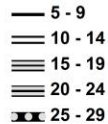
● 1 - 4

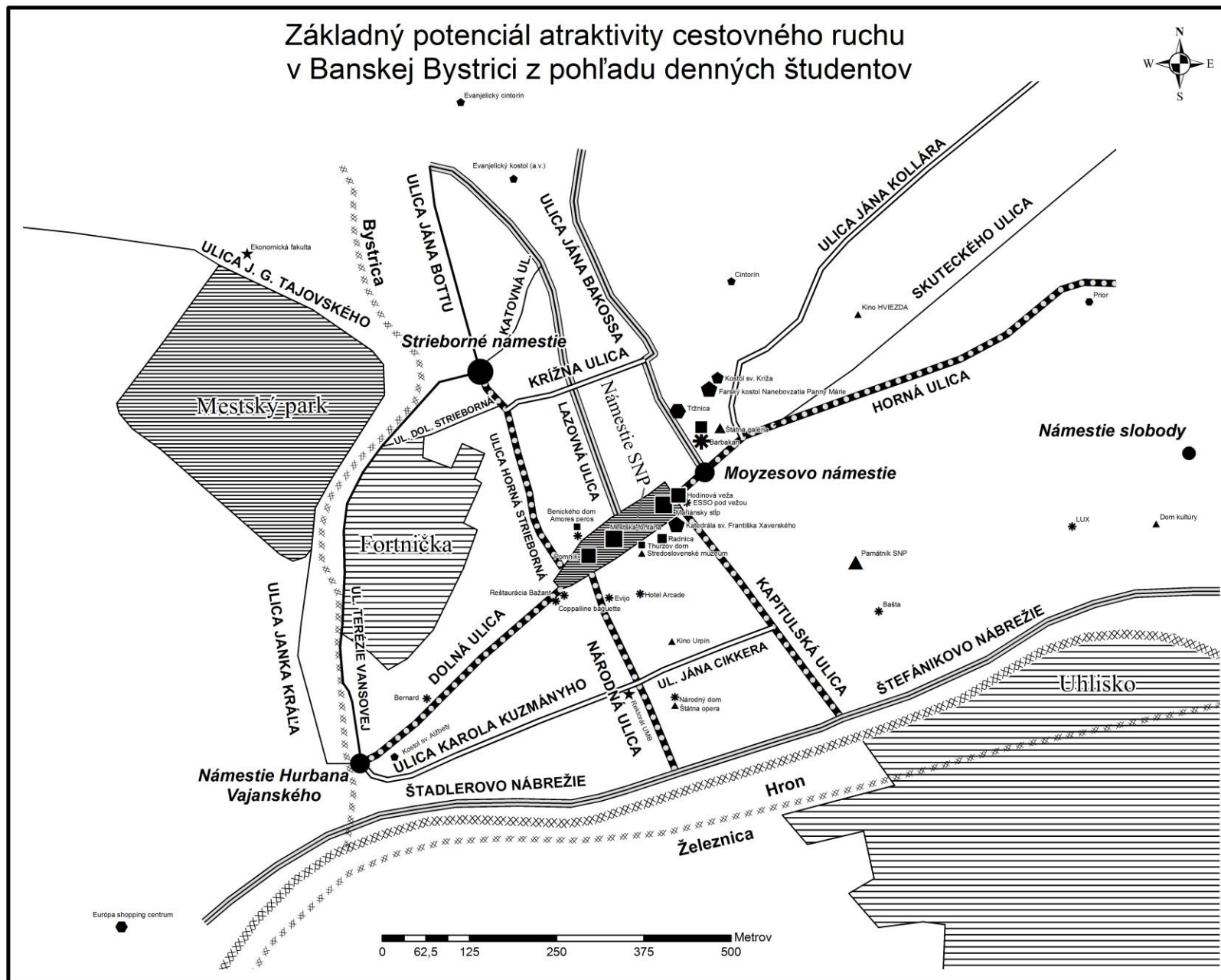
~~XX~~ ~~XX~~ **1 - 4**

— 1 - 4

1 - 4

Autor: Mgr. Bohuslava Gregorová

Mapa č. 1

Legenda

Kultúrne - historické pamiatky

- 1 - 4
- 5 - 9

Kultúrne objekty

- ▲ 1 - 4
- ▲ 5 - 9

Sakrálné objekty

- 1 - 4
- 5 - 9
- 10 <

Obchodné centrá

- 1 - 4
- 5 - 9

Školské objekty

- ★ 1 - 4

Reštaurácie

- * 1 - 4
- * 5 - 9

Športové objekty

- 1 - 4

Uzly

- 1 - 4
- 5 - 9

Bariéry

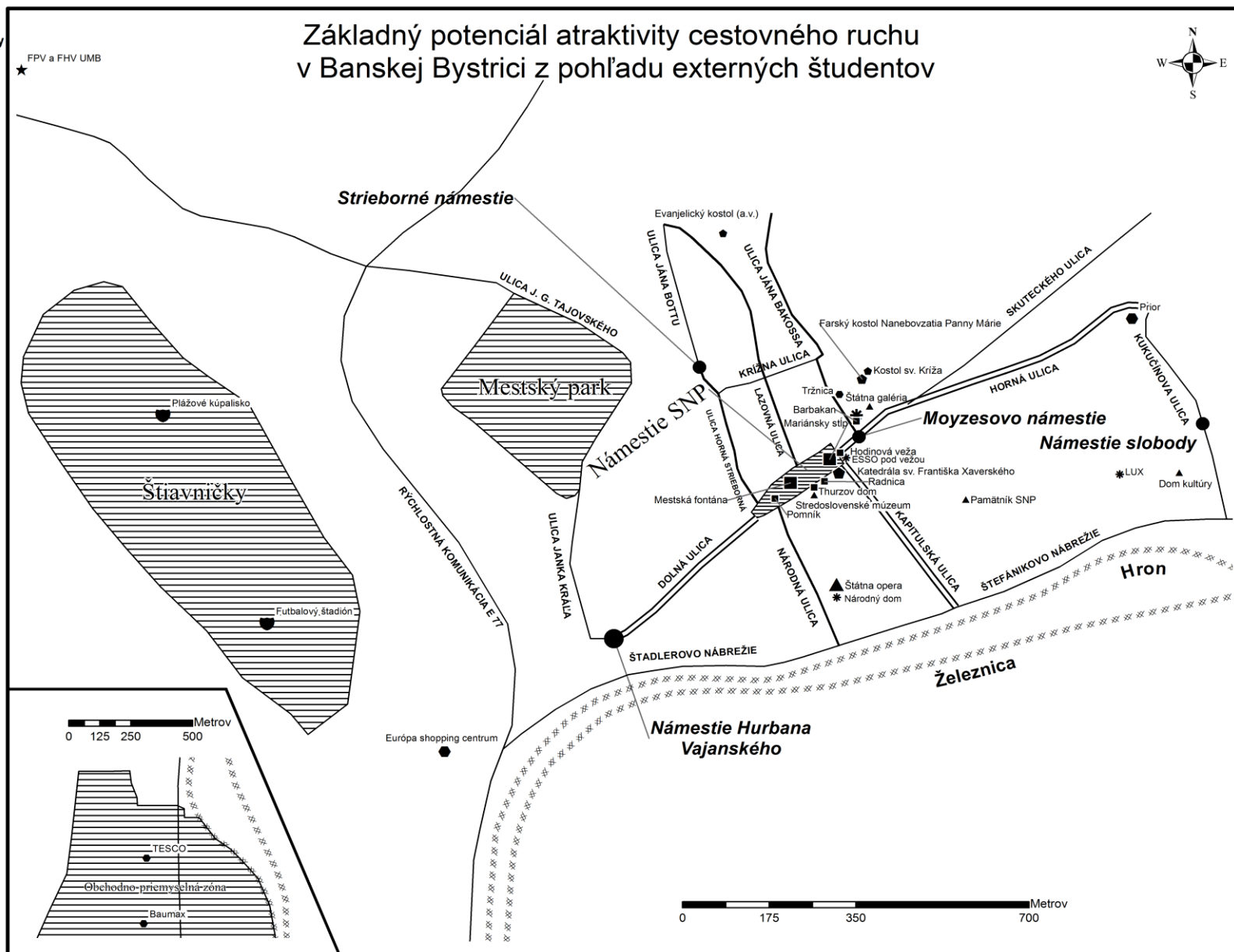
- xx 1 - 4
- xx 5 - 9

Ulice

- 1 - 4
- 5 - 9
- 10 - 14

Oblasti

- ▨ 1 - 4
- ▨ 5 <

Autor: Mgr. Bohuslava Gregorová

Použitá literatúra:

1. BARAN, V. 2002. Formovanie pôdorysnej štruktúry mesta. In: *Banská Bystrica v geografickej realite času a priestoru*. Geografické štúdie, 1. vyd. Banská Bystrica : Mestský úrad v Banskej Bystrici a Katedra geografie FPV UMB, 2002. 181 s. ISBN 80-8055-706-3.
2. ČUKA, P. 1999. Vybrané problémy percepcie v cestovnom ruchu na príklade rakúskych a slovenských respondentov. In: Geografické štúdie č. 6. 1. vyd. Banská Bystrica : FPV UMB, 1999. 304 s. ISBN 80-8055-471-4
3. DRBOHLAV, D. 1991. Mentální mapa ČSFR. Definice, aplikace, podmíněnost. In: Sborník české geografické společnosti. 1991, svazek 96, č. 3, s. 163-175.
4. FRANČÚ, D. – PALUŠ, K. 1982. K problematike obrazu mesta. In: Architektúra a urbanizmus. 1982, roč. 16, č. 3, s. 167-177.
5. IRA, V. 1992. Percepčia prostredia a environmentálne vedomie obyvateľstva oblasti s narušeným životným prostredím. In: Regio – Regionálne systémy ŽP. Nitra : Nitrianska univerzita 1992, 210 s.
6. IRA, V. 1996. Etnická a religiózna štruktúra obyvateľstva východného Slovenska a percepčia etnických a religióznych napätí. In: Geografický časopis. 1996, roč. 48, č. 1, s. 13-31.
7. IRA, V. 1999. Životné prostredie, kvalita života, a trvalo udržateľný rozvoj vo vnímaní a predstavách obyvateľov. In: Acta facultatis. 1. vyd. Prešov : FHPV PU, 1999. 456 s. ISBN 80-88722-64-0.
8. KOLLÁR, D. 1994. Importance of Perception and Evaluation of Environment in Spatial Behaviour of Man. In: Geografický časopis. 1994, roč. 46, č. 2, s. 205-218.
9. KOLLÁR, D. 1997. Percepčia základných životných potrieb vidieckeho obyvateľstva v Bielych Karpatoch. In: Geographia Slovaca. 1997, roč. 12, s. 69-77.
10. KUREK, W. a kol. 2007. Turystyka. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. 542 s. ISBN 978-83-01-15294-9
11. MATLOVIČ, R. 1992. Behaviorálna geografia, geografia percepcie a výskum vnútornej štruktúry mesta. In: Regio – Regionálne systémy ŽP. Nitra : Nitrianska univerzita 1992, 210 s.
12. OŤAHEL, J. 1980. Štúdium percepcie krajinnej scenérie a jeho prínos k lokalizácii zariadení cestovného ruchu. In: Geografický časopis. 1980, roč. 32, č. 4, s. 250-258.
13. RADVÁNI, P. 1983. Mesto a jeho obraz. In: Geografický časopis. 1983, roč. 35, č. 4, s. 395-405.
14. SIWEK, T. 1988. Území Československa očima studentů geografie. In: Sborník Československé geografické společnosti. 1988. svazek 93, č. 1 s. 31-37.
15. VOŽENÍLEK, V. 1997. Mentální mapy a mentální prostorové představy. In: Geodetický a kartografický obzor. 1997. roč. 43, č. 1, s. 9-14
16. WITHERIC, M. a kol. A Modern Dictionary of Human Geography. 4. vyd. Oxford : Oxford University Press, 2000. s. 167. ISBN 0-340-76210-1

17. ZUBRICKÝ, G. 1997. Príspevok k mentálnemu mapovaniu Slovenska. In: Geografický časopis. 1997, roč. 49, č. 3-4, s. 243-253.